

מבגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

כרך כא • גיליון 38

טבת תשע"ד – דצמבר 2013

יוצא לאור על ידי:

אפאר

"אפאר" – עמותה לפיתוח שירותי רווחה וחינוך

בשיתוף עם:

משרד הרווחה
והשירותים החברתיים
האגף לנוער צעירים ושירותי תקון

עבודה סוציאלית בישראל

עורכים: מאיר חובב, אלי לונטל, יוסי קטן

תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2012 (סדרת קו אדום, 728 עמודים)

ורד סלונים-נבו

הספר המקיף שלפנינו, אשר נכתב על ידי בכירי החוקרים ואנשי הפעולה של תחום העבודה הסוציאלית, עוסק בהיבטים השונים של המקצוע בישראל: ההיבט העיוני, ההיבט ההיסטורי וההיבט החוקי של המקצוע (שער ראשון), ההיבט המתמקד בשיטות ההתערבות העיקריות השגורות בידי עובדים סוציאליים (שער שני), ההיבט העוסק בארגון, מנהל, הדרכה ומחקר (שער שלישי) וההיבט המתאר את העבודה הנעשית עם אוכלוסיות ייחודיות בישראל (שער רביעי). הספר מיועד לעובדים סוציאליים, לסטודנטים המכשירים עצמם למקצוע ולאנשים מן השורה, אשר סביר שיפגשו עובדים סוציאליים כלקוחות במהלך חייהם וחיי קרוביהם. ספר חשוב זה מוקדש לזכרו של פרופ' יוסי קטן ז"ל, אשר היה אחד מעורכיו. פרופ' קטן היה דמות מרכזית בעיצוב מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל, דרך כתיבתו, בהוראת דורות של סטודנטים ובמעורבותו בהתנהלותן ובדרכי עבודתן של סוכנויות רווחה רבות בישראל. הלוח שלפנינו מציג את פרקי הספר.

השערים והפרקים	מחברים	תכנים עיקריים
שער ראשון: רקע עיוני, היסטורי וחוקי של העבודה הסוציאלית בישראל		
1. מהי עבודה סוציאלית? הגדרות, מרכיבים ודילמות	אלי בוכבינדר	הצגת הגדרות שונות למקצוע מהארץ ומהעולם; ניתוח המקצוע דרך שמונה מרכיבים הדנים ברוח המקצוע וערכיו, ההקשרים התאורטיים שעליהם הוא נשען, מטרותיו, עיקר פעולותיו והדילמות המרכזיות המעסיקות את העוסקים בו.
2. ההיסטוריה של מקצוע העבודה הסוציאלית	שמעון שפירו	תיאור ההיסטוריה של מקצוע העבודה הסוציאלית משלהי המאה התשע עשרה ועד עתה; פירוט ההתפתחויות לאורך השנים מן הבחינות הבאות: הביסוס המדעי, ההכשרה למקצוע, הארגון המקצועי, פיתוח הקוד האתי של המקצוע והחקיקה המתלווה לו.
3. עובדים סוציאליים והחוק בישראל	ישראל (איסי) דורון	תיאור התפתחות הקשר בין העבודה הסוציאלית ובין החוק לאורך השנים; דיון בחוקים העיקריים המנחים כיום את עבודתם של העובדים הסוציאליים במפגשם עם קבוצות של לקוחות: קטינים, משפחות, זקנים, משתמשים בסמים, עבדיניים וקרבתנות עברה, חולים ובעלי מוגבלויות.
4. אתיקה מקצועית בעבודה סוציאלית	בטיה פנחסי ונחום מיכאלי	דיון בקוד האתי של העובדים הסוציאליים על מרכיביו השונים וכן בדילמות האתיות המרכזיות של המקצוע, כמו פטרנליזם ואוטונומיה, ובדרכים להתמודד עם דילמות אלו.

**שער שני: שיטות
התערבות בעבודה
סוציאלית**

5. עבודה סוציאלית פרטנית	אלי לונטל	דיון בתפקידים השונים של המטפל הפרטני, כולל סנגור, העצמה, תיווך, העברת ידע, ניהול מקרה ואקטיביזם; תיאור הכלי העיקרי העומד לרשות אנשי המקצוע – הריאיון – על מרכיביו השונים; תיאור שלבי ההתערבות הפרטנית, החל מבחינה ובדיקה, הערכה ותכנון ועד שלב הסיום והערכה.
6. עבודה סוציאלית עם משפחות	מיכל שמאי ויעל גירון	תיאור הדרך שבה ההתערבות המשפחתית הפכה לאורך השנים לנדבך משמעותי של מקצוע העבודה הסוציאלית; דיון באוכלוסיות יעד אשר להן התערבות זו מתאימה: משפחות החיות בעוני, משפחות במשבר, משפחות החוות גירושין ומשפחות הסובלות מאלמות ועבריינות; תיאור עקרונות הטיפול המנחים של ההתערבות המשפחתית.
7. עבודה סוציאלית בקבוצות עם פונים לשירותי רווחה	אברהם לוי	תיאור עקרונות העבודה הקבוצתית במסגרת סוכנויות לשירותי רווחה; דיון בתאוריה העומדת בבסיס העבודה הקבוצתית; תיאור סוגי הקבוצות שבהם נעזרים כיום: קבוצות למידה, קבוצות גדילה, קבוצות טיפול וקבוצות לעזרה עצמית; תיאור התהליכים ודרכי ההתערבות העיקריים המאפיינים מתודה זו והשלבים השונים שאותם קבוצה עוברת במהלך חייה הטיפולים.
8. עבודה סוציאלית קהילתית בישראל: בין עבר לעתיד	חיה יצחקי ועדנה בוסטין	תיאור התפתחות העבודה הקהילתית בישראל; דיון במטרות העיקריות של העבודה הקהילתית ובעקרונות העיקריים של המתודה; תיאור אסטרטגיות הפעולה של גישה זו והצגת מודלים שונים של התערבות המחויבים לתכנון ושינוי קהילתי; דיון באתגרים העומדים בפני העובד הקהילתי בישראל של ימינו.
9. פיתוח מיזם (פרויקט)	אמנון בהם ואילה כהן	תיאור הדרך שבה ניתן לפתח מיזם קהילתי והדגמה דרך שלושה מיזמים קהילתיים שבהם נוקטים אסטרטגיות של פיתוח מקומי, תכנון חברתי והפעלה חברתית; דיון בשלבים בפיתוח של מיזם קהילתי, החל מניסוח הבעיה הקהילתית, דרך ניסוח מטרות ויעדים, פיתוח תכנית פעולה ויישום ועד שלב ההערכה.
10. גישת הכוחות בעבודה סוציאלית	בן-ציון כהן	תיאור עקרונות גישת הכוחות ויישומה בעבודה סוציאלית; תיאור דרכי פעולה לפי גישה זו, תוך שימת דגש על יכולות ומשאבים של לקוחות, ולא על פתולוגיה – הדגשת הצורך לפתור בעיות, ולא לרפא פתולוגיה, תוך פיתוח חוסן אישי ושיפור איכות חיים.
11. עבודה סוציאלית אקטיביסטית בישראל: חסמים, אתגרים ואפשרויות	רוני קאופמן ואורנה עמוס	תיאור העקרונות ודרכי הפעולה של הזרם האקטיביסטי של המקצוע, תוך השוואה לגישה מסורתית-שירותית בעבודה קהילתית; דיון בחסמים בפיתוח הגישה האקטיביסטית; דרכים להכשרת סטודנטים לאקטיביזם לשינוי חברתי; האתגרים העומדים בפני הדוגלים בגישה זו בישראל של ימינו.
12. מהותה של פרקטיקת המדיניות בעבודה סוציאלית	עידית וייס- גל ורונית פילוסוף	תיאור פרקטיקת המדיניות במקצוע, אשר מטרתה עיצוב, שינוי או שימור מדיניות חברתית ברמה המקומית וברמה הממשלתית; דיון באסטרטגיות הפעולה העיקריות של פרקטיקה זו, כגון סנגור בבית הנבחרים והיעזרות בתקשורת; דיון בגורמים המעכבים או המקדמים שימוש בפרקטיקה זו הלכה למעשה.

שער שלישי: ארגון ומינהל של שירותי הרווחה, הדרכה ומחקר

13. דפוסי ניהול בארגוני רווחה	הלל שמיד	הצגת המאפיינים הייחודיים ודרכי הניהול של ארגוני רווחה; דיון בתמורות שחלו בחברה של ימינו והשפעתן על דרכי הפעולה של ארגוני רווחה, כמו: הפרטה, מהפכת המידע וביזור סמכויות; דיון באסטרטגיות המסייעות לארגונים להתמודד עם תמורות אלו, כמו: מחויבות לשינוי, פיתוח מנהיגות ראויה ויצירת קואליציות בתוך הארגון ומחוצה לו.
14. צוותים בין-מקצועיים בעבודה סוציאלית ובשירותי אנוש	מעין לונטל שחורי ואלי לונטל	הצגת מושג הצוות הבין-מקצועי ותיאור מאפייניו; דיון בתהליכים, סוגיות ואתגרים בעבודתם של צוותים אלו; דיון במקומו של העובד הסוציאלי בצוותים בין-מקצועיים.
15. שיווק בעבודה סוציאלית	אמנון בהם	דיון בדרכי שיווק עסקיות והתאמתן לערכים של מקצוע העבודה הסוציאלית; תיאור אסטרטגיות שיווק, כמו: פילוח שוק, קביעת מחיר ופרסום; הדגמה דרך תיאור מיזם לשיווק חברתי בשירותי התנדבות.
16. הדרכה בעבודה סוציאלית	אמנון לזר ומרים בן-עוז	תיאור ההתפתחות ההיסטורית של מוסד ההדרכה במקצוע על תפקידיה השונים: חינוך, ניהול ותמיכה; דיון ביעדי ההדרכה כיום, כגון הבטחת שירות ללקוחות וסיוע לעובדים לתפקד תפקוד מיטבי; תיאור סגנונות הדרכה שונים ויישומם בקרב עובדים וסטודנטים.
17. מחקר בעבודה סוציאלית	גיא רהב	דיון בבעיות ובאתגרים הייחודיים של מחקר במדעי החברה בכלל ובעבודה סוציאלית בפרט; תיאור שיטות המחקר המקובלות כיום בתחום ודיון בהן; מגבלות כלי המחקר; שאלות אתיות במחקר.

שער רביעי: אוכלוסיות יעד

18. שירותי הרווחה האישיים – תפקידים, מרכיבים ומאפיינים עיקריים	יוסי קטן	תיאור שירותי הרווחה בישראל – לזקנים, ילדים, נכים ואחרים; דיון במאפייני השירותים השונים, כולל מחסור במשאבים, עומס רב, מעורבות ארגונים פרטיים וציבוריים אחרים, מעורבות מוגבלת של צרכנים וקשיי מדידה והערכה.
19. טיפול בילדים בעבודה סוציאלית	תמי רונן וליאט חממה	סקירת מצבם של ילדים בישראל בתקופתנו, השירותים לטיפול בילדים בסיכון בקהילה ומחוץ לבית וכן סוגי הטיפול בילדים והמחקרים על יעילותם.
20. עבודה סוציאלית עם זקנים	שירה הנטמן	סקירת מצבם של זקנים בישראל והצרכים שעמם הם מתמודדים; הידע התאורטי והמחקר על עבודה סוציאלית עם זקנים; גישות טיפוליות לעבודה עם זקנים.
21. עבודה סוציאלית פמיניסטית	עינת פלד ומיכל קרומר-נבו	הגדרת מושג הפמיניזם על גווניו השונים: ליברלי, רדיקלי, מרקסיסטי/סוציאליסטי, תרבותי, שחור ופוסט-מודרני; תיאור שיטות עבודה פמיניסטיות במסגרת המקצוע; שינוי מדיניות חברתית, עבודה קבוצתית פמיניסטית ופסיכותרפיה פמיניסטית; דיון במעמד העבודה הסוציאלית הפמיניסטית בישראל של ימינו.

שער רביעי:
אוכלוסיות יעד

22. עבודה סוציאלית בחברה מגוונת ומרובת תרבויות	נורה קורין-לנגר ויוחאי נדן	תיאור התפתחות השיח הרב-תרבותי בעבודה סוציאלית בארצות הברית ובישראל; דיון במונח "כשירות תרבותית" על שלושת מרכיביו: מודעות תרבותית, ידע תרבותי ומומנויות; דיון בפרקטיקה בין-תרבותית בישראל: עבודה עם אוכלוסיות של מהגרים ועבודה סוציאלית בעידן של קונפליקטים פוליטיים.
23. טיפול פסיכו-סוציאלי בחברה הערבית	ג'ראיסי עאמר	הצגת המאפיינים החברתיים-כלכליים-תרבותיים של החברה הערבית בישראל; דיון במצבן של מחלקות הרווחה ביישובים הערביים, על קשייהם וצורכיהם המיוחדים של הלקוחות ונותני השירות; דיון בשיטות הטיפול הפרטניות, הקבוצתיות והמשפחתיות המתאימות למפגש הטיפול רגיש התרבות עם לקוחות בחברה הערבית.
24. עבודה סוציאלית במערכת הבריאות	דלילה אמיר ומירב סלקובסקי	תיאור התפתחות העבודה הסוציאלית במערכת הבריאות בעולם ובישראל; דיון בתפקודים הייחודיים של העובדים הסוציאליים במערכת הבריאות, כולל ליווי חולים משך כל תהליך האשפוז ועד חזרתם לקהילה, עבודה בצוות רב-מקצועי והתמודדות עם נכות; תיאור מודלים לעבודה טיפולית במערכת הבריאות, כגון המודל הביו-פסיכו-סוציאלי. דיון באתגרים העומדים בפני עובדים סוציאליים במערכת הבריאות, כמו: היעדר זהות מקצועית מלוכדת, הצורך להיות מעורבים בקביעת מדיניות והצורך בפרקטיקות חדשות.
25. שיקום בעידן תמורות בשיח בין אנשים עם מוגבלות לבין החברה	דבורית גלעד ודורית ברק	הצגת התפיסות ביחס לאנשים עם מוגבלות לאורך ההיסטוריה, התפתחות שיקומם והטיפול בהם לאורך השנים ומגמות מחקר ופיתוח ידע להבנת אנשים עם מוגבלות בראייה היסטורית והטיפול בהם בעולם ובישראל; שימת דגש על גישת הזכויות, הרואה בנכות בעיה חברתית, ולא אינדיבידואלית; התפתחות תנועות נכים והמודל החברתי להתמודדות עם מוגבלות; תיאור מודלים של שירותי שיקום בקהילה המיושמים כיום בישראל.
26. עבודה סוציאלית בתחום התקון	טלי גור-בוסתנאי ומאיר חובב	תיאור עבודת שירותי התקון בישראל במסגרת משרד הרווחה, ברשות לשיקום האסיר ובשירות בתי הסוהר; תיאור שיטות הטיפול בשירותי התקון, כולל טיפול פרטני, משפחתי, קבוצתי, קהילתי ומוסדי; דיון בסוגיות ייחודיות לשירותי התקון, כמו: הטיפול הסמכותי, טיפול במטופלים בניגוד לרצונם, התנגדות לשינוי ושמירה על סודיות; דיון בשאלת טיפול רגיש מגדר ורגיש תרבות במסגרת התקון.
27. סוגיות בטיפול בנפגעי סמים	ליבי אלטס ואלי לונטל	תיאור סוגי הסמים, מאפייני ההתמכרות ומאפייני אישיים של נפגעי סמים; תיאור המודלים העיקריים לטיפול בנפגעי סמים, כמו: מודל המחלה, מודל הריפוי העצמי והמודל הביו-פסיכו-סוציאלי; תיאור עקרונות הטיפול בנפגעי סמים ודיון במתודות ההתערבות המתאימה לאוכלוסייה זו, כולל טיפול פרטני, טיפול קבוצתי, טיפול משפחתי, טיפול מוטיבציוני, טיפול קוגניטיבי-התנהגותי ותכנית שנים עשר הצעדים; תיאור השירותים לטיפול בנפגעים הקיימים בישראל, כגון: אשפוזיות לגמילה, מרכזי יום, קהילות טיפוליות, וטיפול דרך תחליפי סם.
28. מקרבן חסר אונים לתצול מתמודד: התערבויות במצבי חירום ואסון	משה פרחי	תיאור מושג הטראומה על מרכיביו השונים; דיון בתגובות לטראומה, החל מתגובת דחק חריפה ועד פוסט-טראומה כרונית; תיאור סגנונות התמודדות עם מצבי דחק; התמקדות במושג החוסן ומשאבי התמודדות; תיאור דרכי התערבות במצבי דחק וטראומה בשלבים המידיים והמאוחרים יותר ברמת הפרט והקבוצה; תיאור תפקידי העובד הסוציאלי בעת מצבי דחק וטראומה.
29. הגשת שירותי רוחה אישיים לנפגעי עבירה, חירום ואסון	אורי ינאי	דיון בתפקידי העובד הסוציאלי לנוכח מצבי חירום ואסון, תוך הדגמה מאירועים בישראל, כמו: אסון "ורסאי", האינתיפאדה השנייה ומלחמה הפוגעת באוכלוסייה האזרחית; דיון בדרכי סיוע וטיפול בנפגעי פשיעה אלימה ונפגעי תאונות דרכים.

כפי שמלמדים פרקי הספר, נדונות בו סוגיות מרכזיות, תאורטיות ויישומיות, הנוגעות למקצוע העבודה הסוציאלית. לכן, אני משוכנעת כי הוא יהפוך לאבן שואבת לסטודנטים, לאנשי המקצוע ולציבור הרחב. ישנם נושאים חשובים לטעמי שנשארו בחוץ, כגון: עבודה סוציאלית עם אנשים החיים בעוני מחפיר וממושך, יחסי לקוחות ואנשי המקצוע, במיוחד כשמדובר במאבקים טעונים, כמו הוצאת ילדים מהבית ואימוץ כפוי, שיתוף לקוחות בטיפול, בקביעת מדיניות ובמחקר וסוגיית הטיפול המבוסס על ראיות אמפיריות או מידע על ידיהן, אך למרות חוסר זה, עשרים ותשעת פרקי הספר יספקו חומר רקע משמעותי לסטודנטים, לחוקרים ולאנשי המקצוע על הנושאים המרכזיים המעסיקים אותנו, העובדים הסוציאליים, כיום.

ובנימה אישית: התכנים בספר חשובים ומקיפים, אך נוטים להיות, לטעמי, שמרניים במקצת. דגש רב ניתן לשיטות העבודה השגרתיות: פרטניות, קבוצתיות, משפחתיות וקהילתיות, וגם לתחומי בעיות, כמו: תקון, בריאות ושימוש בחומרים ממכרים, ודגש מועט מדי לדעתי ניתן לדילמות המרכזיות המעסיקות את העוסקים במקצוע כיום: האם אנו משרתי הממסד או הלקוחות? לצד מי אנחנו עומדים? מדוע ארגוני לקוחות נאבקים בנו לא פעם ואף פונים לבניית קואליציות עם ארגונים של החברה האזרחית, ולא אתנו, העובדים הסוציאליים? איך קרה שאנו נתפסים בציבור לא פעם כגורם שיש להיזהר ממנו, במקום להיתמך על ידו? מי מבקר את עבודתנו? האם יש בקרה מספקת? מה כוחם של הלקוחות בתהליך ההתערבות, בקביעת תקנות, במחקר ובחקיקת חוקי רווחה? מה התפקיד שלנו במאבקים פוליטיים על תקציבי רווחה, זכויות לקוחות, הפרטה ושינוי השירות הציבורי? המבט הביקורתי מודגש בחלק מהפרקים בספר (ראו פרקים 11, 12 ו-21), אך ברובו הוא נוטה לתאר את הקיים ואף לפארו. הספר הוא חשוב ונותן סקירה מקיפה על התפתחות מקצוע העבודה הסוציאלית בארץ ובעולם ועל שיטות העבודה המקובלות כיום, אך הוא היה מרתק יותר, אם הכותבים היו מדגישים את הדילמות המרכזיות המעסיקות כיום הן אותנו, בעלי המקצוע, והן את קהל לקוחותינו.